

УДК 37. 016: 821. 161. 2 «3752»

Уроки позакласного читання в системі літературної освіти старшокласників (за романом Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел»)

Світлана Жила,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка

У статті розкриваються особливості уроків позакласного читання за романом Мирослава Дочинця «Горянин».

Ключові слова: уроки позакласного читання, літературна освіта, читацька конференція, художня система, декодування тексту.

Провідний методист України, доктор педагогічних наук, професор Н. Волошина писала, що така організаційна форма, як уроки позакласного читання, з'явилася у 1954–1955 навчальному році. Отож у цьому році урокам позакласного читання виповнюється 60 років. Н. Волошина надавала цій організаційній формі особливого значення, досліджувала її, опублікувала посібник для вчителя «Уроки позакласного читання у старших класах» (1998 р). Методист розробила струнку систему уроків позакласного читання, запропонувала класифікацію: вступні, бібліотечні уроки роботи над творами, підсумкові, спрямовуючі словесника на знання специфіки літератури як мистецтва слова, зокрема особливостей естетичного життя слова в художньому тексті, розуміння суті художнього образу. Під час виступів на вчительських конференціях з цієї проблеми Н. Волошина завжди наголошувала: важливо розуміти художній твір як феномен людського духу й пізнавати його сутність; вчила системному підходу до аналізу та інтерпретації тексту, керуватися закономірностями взаємодії його змісту і форми.

Акцентуючи на формуванні читацьких якостей старшокласника: емоційності, розвиненої відтворювальної творчої уяви, здатності до співпереживання, естетичної насолоди, – радила сприймати твір у його художній цілісності та єдності. Вчила словесників для уроків позакласного читання відбирати поліфонічно насичені, змістовні художні твори, які б естетично досконало засобами мистецтва виховували старшокласників, робили їх духовно багатими й естетично освіченими.

Ніла Йосипівна переконувала, що учнів треба знайомити з творчістю тих письменників, які отримали визнання в літературному світі України. До речі, сама вона любила спілкуватися з митцями (В. Шевчук, М. Стельмах, Яр Славутич), літературознавцями (Б. Степанишин, Г. Клочек, М. Жулинський), критиками, прислухалась до їхніх порад під час упорядкування програм з української літератури, багато читала й чудово переповідала художні тексти, тонко розуміла художні моделі світів, витворені письменниками.

У 2014 році Шевченківську премію здобув Мирослав Дочинець за твори «Криничар» і «Горянин. Води Господніх русел». Для позакласного читання в 11 класі можна запропонувати роман «Горянин» – текст

потужної енергетики, переповнений інформацією й афоризмами про Священний Усесвіт, частиною якого уважає себе Горянин, наділений пам'яттю поколінь.

Подаємо орієнтовний план читацької конференції за романом Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел»:

1. Загальна характеристика творчості Мирослава Дочинця.
2. Психологія творчості митця.
3. Історія написання роману (Шевченківська премія 2014 року). «Горянин» як «документ серця» Мирослава Дочинця.
4. Художня система і жанр твору. «Горянин» – енциклопедія гірського побуту, «вбирати її мудрість так солодко, як пити дикий мед».
5. Тематика й проблематика твору.
6. Образна система твору. Згальна характеристика.
7. Славетна Дочинцева тріада: Старий і Ріка, Старий і Гори, Старий і Люди. Художнє малювання портретів Горянина, Ріки, Гір.
8. Родичі Горянина (захист альтернативних думок з використанням цитат) :
 - а) дід Микула, учитель гартування духу й волі онука;
 - б) баба Ружіка;
 - в) мати;
 - г) батько Іван (Йонка – «великий грішник»);
 - г) блаженний вуйко Тимко;
 - д) князь дерева стрий Матій, «чиїм рукам пів-Верховини кланялося» [2, с.30];
 - ж) тітка Гафія – шивкиня.
9. Сім'я верховинця:
 - а) дружина Килина;
 - б) донька Василина і син Петро;
 - в) онук Павло.
10. Мова роману Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел».
11. Літературна вікторина за романом Мирослава Дочинця «Горянин».

12. Художнє читання монологу «Розмова Старого з Рікою» (назва умовна) [2, с. 16–20] за самостійно дібраним музичним супроводом.

13. Інсценізація за самостійно складеним сценарієм і музичною інкрустацією уривка «Проща на Верховині» (назва умовна) від слів «Баба не проминала жодну прощу на Верховині» до «Смерть не менша важниця, ніж життя» [2, с. 72–77].

14. «Горянин» – золотий фонд української літератури. Зіставлення роману «Горянин» з творами Ернеста Хемінгуей «Старий і море», Віктора Гюго «Трудівники моря», Кобо Абе «Жінка в пісках».

Різноманітність, новизна і цікавість завдань, що пропонуються учням для самостійної роботи вдома (план читачької конференції оголошується за місяць), стануть передумовою цікавого та ефективного діалогу під час заняття з позакласного читання (ставитимуть і розв'язуватимуть проблемні питання, посилаючись на текст художнього твору).

Організуючи розмову за текстом роману, бажано пропонувати поетапне декодування його: від акту висловлення своїх почуттів і думок про прочитане до тлумачення, інтерпретації авторського ставлення до порушених проблем і героїв. Працюючи за таким алгоритмом, старшокласники займають активну позицію в діалозі з текстом і зі своїми ровесниками, а також словесником.

Мирослав Дочинець перебуває в силовому полі філософії. Його роман «Горянин» – симбіоз літературного й філософського шарів. Для нього літературна творчість – це один із виявів людського буття, екзистенціальна зайнятість. Письменник стверджує: «На Афоні вчуть перебуванню в молитовному стані. Ми ж повинні перебувати в стані споглядання і слухання світу, відтворення його образами бодай подумки, якщо не письмом. Коли довго і уважно слухаєш світ, він починає диктувати тобі сокровенне. І поверхове, дрібне відкриває цілісність світу.

Мене особисто в творчості більше цікавить не правда історії, а правда серця, яка завжди мудра, висока, переможна» [3, с. 10].

Звідси загущеність думки й лаконізм його прози.

«Горянин» Мирослава Дочинця – своєрідна філософська притча, що змальовує завзяту боротьбу людини з обставинами, в яких вона несподівано опинилася. Старого верховинця спіткало горе: за одну ніч він втратив дружину, дах над головою, шмат родової землі, буря понівечила чоловіка й хрести на могилах родичів. Після півторамісячного перебування в районній лікарні – ще не здоровий фізично, але сильний духом – горянин оголошує війну улюбленій Ріці: пробач мені – і віддай мені моє. Моє для нього – це благодатна заплава під коліном Ріки, де його прадід побудував гражду в межигір'ї: «Зоддалік від курної дороги, від липких очей людських, під кучматим наростом скелі, оторочена поясом Ріки, мрійно лежала їх родова царина. Як у бога під пахвою лежала. Привабна для погляду й потульна для душі, що, завітавши в цей закутень, нараз чула відпочинок» [2, с. 15].

Письменник у інтерв'ю якось говорив, що люди поділяються на дві категорії: люди Дому і люди Вітру, кочівники, а закапатці в переважній своїй більшості – «домашні». Відчуття свого дому глибоко вкорінене і в цьому Горянинові, для якого рідна земля – це Едем. Він спілкується з нею в прямий і непрямий спосіб, відчуває магічну сув'язь усього земного світу, а тому святобли-

во ставиться до Ріки, до Гір, Джерел і Криниць, Дерев, Квітів, Трави. Старий розпочинає важку, копітку роботу по відвойовуванню у Грізної Ріки кожної п'яді родової землі. Змагання з великою водою триває довго – цілий рік. Горянин то зводить дерев'яні підпори й загорожі, пиляючи сам дворучною пилкою модрина, смереки й гупаючи до потемніння в очах і дзвону в вухах, то вибирає камінь з дна на греблю, то викопує частину берега на протилежній стороні, щоб перенести річкове русло, то розпікає скелю Буркун, а потім прорубує киркою перешийок у рівчаку, що тягнувся до скелі. Неймовірно: карпатський старий таки досягає свого: Буркун падає і влягається гострим водорізом у річище, повертаючи воду у колишнє, старе її русло:

«Сила ріки на цьому коліні тепер роздвоювалася, текла далі давніми двома руслами, послаблюючи ліве, що огинало його обійстя. Старий звідси бачив, як злагідніла там бистринь, протока не зачіпала його окремого берега. Відкрилася добряча прогалина суходолу, відбатованого Рікою за рік. Либонь, таким було річище й тоді, коли його пращур закладав тут селитьбу. Тепер плиннові Ріки ніщо не заважало» [2, с. 309].

Сам Мирослав Дочинець стверджує, що роман «Горянин» наповнений життєвою й духовною правдою, а в основі його твору – історія, що вразила його 12 років тому:

«Це книга про реальну людину, чоловіка, який загублений від світу, людей, він втратив все в один день – і родину, і цінності, і роботу, проти нього постає навіть природа. Але, виявляється, це не кінець, і він починає боротьбу, яка у результаті стає найвищим миром».

Справді, тільки після перемоги над Рікою верховинець зможе жити в гармонії з собою і світом природи. І відвойовував Горянин родову землю, може, не стільки для себе, як для тих, що спочивали вже на цвинтарі.

«Горянин: Води Господніх русел» має нахил до екзистенційного й народного, магічного філософування, що пояснюється кількома чинниками: по-перше, філософським фахом батька митця (Письменник згадує: «Я навчився читати, засинаючи на його (батька – С.Ж.) плечі. Це були праці Спінози, Вольтера, Канта, Гегеля, Конфуція, Сквороди. Батько заклав у мене концептуальне сприйняття світу, системність у роботі і потребу в афористичному мисленні»), по-друге, філософським, магічним типом мислення автора, по-третє, зверненням його до національної екзистенціальної парадигми.

У романі «Горянин» простежуються такі категорії екзистенціалізму, як життя і смерть, вічність і мить, сенс життя, відчай, самотність, страждання, проблема екзистенційного вибору, що дає наснагу головному героєві до життя та волі наперекір природним обставинам, стоїцизм старого верховинця (світ природи і людини – супроти нього; а він – опроти нього й у такий спосіб стверджує основний закон людського існування: чує голос предків – береже їхнє родове кладовище).

Увійти в простір тексту допомагає підзаголовок до роману «Горянин»: Води Господніх русел. Це символічна назва: у міфологізованому мисленні вона є відбитком божистого на землі, яке існує поза людиною і її свідомістю. Недарма Моріс Метерлінк любив говорити: «Символ – одна з сил природи, і не людському розуму опиратися його законам». Підзаголовок цього твору як айсберг: на поверхні одна сьома, а під поверхнею шість сьомих. Він пояснює вічність, космічний простір; води Господніх русел виступають праматір'ю світу, всього живого, вони є кров'ю землі, всеплодющою силою й одночасно всеруйнівною, а отже, ознакою

хаосу, антисвіту – протилежності білому світу. У Мирослава Дочинця вода є межею між життям і смертю, між своїм і чужим світом, між двома станами молодих: до шлюбу і після, символізує силу горян, які живуть біля води; вода наділена очищувальною функцією (після подружньої зради Горянин омивається водою Ріки і змиває з себе гріх блуду).

Ріка в романі – джерело життя, сили, мудрості, щастя, вічної молодості, іншими словами, певних вищих властивостей, що їх Води Господніх русел несуть з Космосу, з Божественного світу – в людський світ.

Одним із центральних образів роману є Ріка. У Мирослава Дочинця вона жива істота, жива душа, бо асоціює внутрішню силу, порив, норів, нурт; є свідченням небайдужого ставлення людини до навколишнього середовища, спробою його одушевлення, привнесіння у зовнішній світ людського, живого «Я»: «А Ріка – живіша від усього живого. Ріка, що стягує життя і силу з павутини джерел і потічків, мочарів і млак, лісових боліт і сирих моховищ, краплистих мрак і рясних рос. Ріка висмоктує з цицьок гір кришталево молоко, всі їх живні соки [2, с. 126].

Як бачимо, Ріка оживляється, стає не лише об'єктом, а й суб'єктом магічної дії.

Цю прикметну рису образу створюють *метафори* – уособлення та їхні різновиди. Літературознавці стверджують, що письменникові треба бути майстром метафор, бо це завжди є ознакою таланту; у письменника Дочинця вони просто-таки розкішні, а це засвідчує, що він вмів підмічати подібність й творити індивідуально-авторську мовну картину світу. Митець часто вдається до *прозопопеї*, або *персоніфікації* (надання речам, явищам, поняттям властивостей істот), яка виконує текстотвірну та емоційно-оцінювальну функції. Персоніфікації такі промовисті і їх так багато, що вони насичують текст *ланцюжками-метафорами*, які розширюють внутрішні межі слова:

«Ріка зойкнула від болісної несподіванки, і крик той заглух у латаному гілляччі...» [2, с. 105];

«Ріка мовчала, безвільно прислухаючись до того, що діється на берегах» [2, с. 120];

«Ріка втрачала силу, душа її вмирала на мить, відтак знову верталася до тям і знову безвільно влягалася в своє ложе» [2, с. 125];

«Ріка, вагітна приливами з ворових потічків, вже не шаліла, чинно гнала повеневу бистринь» [2, с. 131];

«А Ріка ще спала, укрившись сивою гунею туману» [2, с. 150];

«Ріка принишкла, осіла, впокорилася. Вода пульсувала в її руслі, як кривця в жилах старої людини» [2, с. 178–179];

«І Ріка, збиваючи шумовиння, пожадливо ковтала землю» [2, с. 289].

У романі вода є символом здоров'я, чистоти, доброго або поганого настрою, кохання.

Горянин закохався у Калину – майбутню свою дружину – біля кринички, коли вони обоє смачно пили з одного горнятка воду земну, а небесні води поливали їх, запліднюючи любов'ю:

«З її чілки скрапувала дощова вода і стікала ярочком до кутика рота, і він, опустивши в мох горня, потягся до того струмочка губами. І злизав його. Ще раз і ще раз. І вона не відсахнулася, лише приплющила очі. А він спивав вологу з її лица, а потім грів теплом свого дихання її шию і груди. Мокрі коси тепер пахли достиглим тмином. Дощ сіявся через густе решето букових крон, укриваючи їх сизою пеленою, а вони стояли в сторожкій дрозі, мов зачаровані. Хто знає, скільки б

вони ще простояли так, прислухаючись до бурі, що зароджувалася в кожному з них...» [2, с. 24].

А поєдналися вони у вічному коханні біля Ріки, діти протилежних її берегів і різних народів: «Аж під світання він вивільнився з обіймів і ступив до Ріки.

...Кохана жінка чекала його на березі, але й Ріка не відпустила... І він зрозумів, що тепер вони для нього найближчі – ця жінка і ця Ріка» [2, с. 36].

Ріка постає в романі як символ вічного, немов сакральний знак найвищого та найсвятішого в людині, між закоханими. Ріка для Горянина – як священний храм, витворений природою і водночас його уявою й сприйманням. Вона для нього храм любові. Це із нього Горянин йшов теплої днини до Килини, яка прийняла ріку, «але не так, як він» (вона «тішилася зручності близької води і непокоїлася, ба навіть гнівалася, в повені й зливи, коли річище кипіло глинистою каламуттю, замулювало сіно») [1, с. 38].

Ріка в цьому краї, як, власне, і скрізь в Україні, є святою. Їй приносять жертви, моляться до неї:

–«Водо, наша опікунко, ти є біла, ти є чиста, ти є ціла, ти є свята, ти є жива, ти вода правдива» [2, с. 130];

–«І старий...пішов (до Річки – С.Ж.) убрятий, як був. І прошепотів дідову молитву: «Водичко, найстарша царинко. Омиваєш гори, доли, коріння, каміння – обмий і мене від усякої мерзи». Ліг хрестом на плесо, віддався течії. І Ріка прийняла його, як блудного сина» [2, с. 194].

Горянинові сниться сон, в якому його дід Микула, язичник, годує Ріку:

«Приснився дідо, білоголовий, з напливами кучматих брів, із посіченими рубцями і віспою лицем. І врочисто мовчазний, як завжди, коли «годує» Ріку. На перевернутих ночвах – скиба кукурудзяного хліба і гладун молока. Дідо відщипує кришки і сіє у воду. Хвостом по плесу вдаряє чорна рибина – Ріка прийняла гостину. Тоді дідо вмокає довгі пальці в глиняник і збризкує з них молоко у воду. Ріка ласо плямкає хвилями, ластиться до босих дідових п'ят. На Дмитрія Ріку треба підгодовувати, щоб вона не захлинулася наглою повінню, не залляла пашницю і дала нарік добру траву на молоко...Каркнув ворон із Буркуна – дідо здригнувся і зачепив ліктем глек. Молочний струмок потік коритом, але дідо тут же зупинив його скибкою.

«Діду, а Ріку...Ріку можна так перепинити?»

«Все можна. Кілько світа, тільки дива.»

«А я зможу, діду?»

«Зможешся, дитинко.»

«Коли?»

«Я вже тобі казав: коли камінь потече доли водою...»

Дідо пускає хліб за водою, а рештки згрібає з корита в долоню, щоб віднести додому й засипати під поріг. Той краєць він виміняв у жебрака на цілу паляницю і круг сиру. Велику Силу має злидарський хліб!» [2, с. 299–300].

Старий верховинець, як бачимо, є спадкоємцем родинних цінностей і виступає носієм як язичницької, так і християнської віри. Елементи язичницьких вірувань для Горянина становлять традицію, яка передається з покоління в покоління, майже не зазнаючи жодних трансформацій. Дід Микула вклонявся Ріці, вітався до неї, молився. «Його онукові, що з-поміж інших був найбільше схожий на діда, завжди кортіло глянути на світ дідовими очима» [2, с. 45], – письменник переконує читача, що язичницька модель поведінки онука закладена на генетичному рівні. До речі, ідея родового коду є однією з провідних у романі.

Невипадково, очевидно, Мирослав Дочинець подає до роману таку присвяту: «Моєму Кривому Роду, що тягнеться живим ланцом із гір і лісів і тече рікою Любові через світи й віки».

Як відомо, рід – це одне чи ряд поколінь, які пішли від одного предка (розрізняють роди за маминою і батьковою лініями).

Старий перебуває в своєму родовому гнізді, і хоч залишається в ньому одинаком-самітником, проте не пориває своїх зв'язків із родом. Сердечні зв'язки з тією родиною, з якої вийшов Горянин, і його померлою дружиною допомагають нашому героєві у непростих стосунках з Рікою.

Автор у романі показує два види родичівства: кровне, яке існує між людьми, що походять від одного предка, та свояцтво – родичівство за шлюбом, між родичами подружжя. Старий верховинець тримає в пам'яті померлих: маму й батька Йвана (Йонку), діда Микулу й бабу Ружіку, вуйка (дядька по матері, брата матері), блаженного Тимка, стрія (дядька по батькові, брата батька) Матія, тітку Гафію, дружину Килину, доньку Василю.

Письменник змальовує життя трьох поколінь закарпатських верховинців, розкриває біологічну, соціальну й історичну природу їхніх взаємостосунків. Кожне покоління пов'язане поміж собою спільністю переживань і цінностей, а тому унікальне й неповторне. Горянин живе за створеним родовим кодексом честі, моралі, духу, має вкоріненість у мудрість гір. Недарма ж говорять, що верховинці ближче до Бога живуть, тому відрізняються з-поміж інших розумом, силою духу, мужністю, витривалістю.

Мова роману Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел»

Літературознавці, критики, які аналізували твори Мирослава Дочинця, ніколи не забували говорити про мову його творів. І хоч писали про неї різне, можна все-таки твердити, що мова його художніх творів нікого не залишала байдужим. Що ж до мови його роману «Горянин», то це справді яскраве свято, яке викликає подивування і потрясіння. Від першої і до останньої сторінки тексту читач розкошує серед мовних ланів прозаїка.

Василь Кузан так образно схарактеризував її особливості:

«...у книжці причаровує і захоплює мова. Здається, що це не просто мова, а та сама ріка, могутня, велика, з неповторними берегами та впевненою в своїй силі течією. Це не гірська річка, що має норувистий характер, що поводить непередбачувано і непрогнозовано. Це неприборканий потік, що зійшов на широкі простори, розлився в долині, увібравши у себе дзюркотіння всіх потічків, що у нього впадають, талу воду зі снігу всього світу, який випав на довкілля гір, чистоту неба з найвищих гірських хребтів, золотий пісок і все багатство рідної землі, силу правди глибинних буркутів-джерел і енергетичну мудрість циклічності нашого існування. Мирослав Дочинець уміє знайти таке рідковживане слово, вплести його в полотно тексту так органічно, що навіть недосвідченому читачеві у словник зазирати не доводиться – розумієш і сприймаєш усе легко і так, ніби усе життя провів у цій дивовижній верховинській стихії» [4, с.7].

Справді, письменник уміє знайти і відповідне слово, й пропонує пречудові й пребагаті синонімічні ряди, розкішні метафори, як-от: «Сонце вже спрагло ссало ранкову росу...» [2, с.104]; Смереки... «двигали важкими плечима, як сонні коні» [2, с.115];

«Заплющував очі і замикав сном довгий день» [2, с.120]; «Старий біг уперед потішною думкою...» [2, с.121]; «гори зойкнули й здригнулися» [2, с.124]; «Промені спивали свіжість землі» (2, с.131); «Там камінь плакав. Там небо дзвонило, приймаючи душі» (2, с.163); «Днина сміялася до нього, торкалася обережними теплими пучками. Як мати. Душа тріпотіла, росла, розпирала груди» (2, с.182).

Порівняння у Мирослава Дочинця точні, соковиті:

«Враз серцевина дерева хруснула, як зламаний хребет» [2, с.104].

«Старий саяв змокрілим лицем, як лезо його сокири» [2, с.105].

«...обвів газду поглядом, ніби обручем стис» [2, с.106].

«Ми з бідую, як риба з водою» [2, с.107].

«Голова і сам зіквав відкритим ротом, як риба, не знаючи, що сказати ще» [2, с.107].

«Його обличчя було тверде й посічене чорними зморшками, як кора в'яза» [2, с.108].

«Такі ділові і бадьорі хвилину тому, тепер вони (сільський голова, два міліціонери, комбінатівський інженер, ще якісь незнайомі – всього семеро – С.Ж.) бовталися, як цуценята» [2, с.110].

«...сугулий, худенький, як недолітне галчення» [2, с.112].

«...пещений рот (Аркадія – С.Ж.) плаксиво скрикнувся, як у вівці...» [2, с.113].

«Під кінець читання старий і сам був напнутий, як волосін із рибою, що не давалася в руки» [2, с.114].

«...Ті сині, дзвінкі, як крижані бульки, різдвяні вечори» [2, с.115].

Колядники «як три царі» [2, с.116].

Межигір'ям пронеслася хвища, гейби тисячний табун коней» [2, с.124].

«Десь на п'ятий день старий підвівся, легкий і хисткий, як дим» [2, с.131].

Його пустош стояла викупана сонцем і прочищена, як скло, густими воздухами» [2, с.131].

Які Матій рубав хати по Верховині! Хати – як скриньки для коштовностей парадної панії» [2, с.136].

Хата, як людина, мала стояти лицем до сонця, спиною до вітру» [2, с.137].

Дідове лице збігалось зморшками, як кірочка на парному молоці» [2, с.155].

Камінь напикався, як під у печі» [2, с.159].

Слово «брат» притулилося старому до грудей, як матирина долоня» [2, с. 296].

А тут заснув з руками на колінах – і відкрилося, як дитині на долоньці. Таки доля наша в Бога на колінах...» [2, с. 301].

«Чудних повно в світі, лише купи не держаться» [2, с. 304].

Ті куки (зозулі – С.Ж.) лунали глухо, утрбно, ніби серцебиття самої гори» [2, с. 93].

Письменник наповнює роман прислів'ями і приказками, які увиразнюють мовлення персонажів:

...удача плужить, поки чоловік їй служить» [2, с.112];

Живучи в горах стаєш мимохить сторуким» [2, с.121];

Але ж то – майстер! Пан рукам і голові владика» [2, с.122];

Вік мак не родив – і голоду не було» [2, с.124];

Скелю не зрушиш, рукою колоду не переломиш, недолю на кобилі не об'їдеш» [2, с.127];

Там (на Приштині в Сербії – С.Ж.) мені жаба цицьки дала...» [2, с.155];

Заговорюєш нам зуби» [2, с.156];

Я й сорочці своїй не вірю [2, с. 156];
 Шовком стелить [2, с. 156];
 Біда тобі, воле, як тебе й королева коле [2, с. 160];
 Про мене – най вовк їсть траву в мене [2, с. 177];
 Ні кують, не плещуть [2, с. 177];
 Най кобила журиться – в неї голова велика [2, с. 178];
 Робота – не гора, посувається, якщо її двигати [2, с. 181];
 Діла одклад не йде в лад [2, с. 182];
 Любить, як коза ніж [2, с. 182];
 Заживе, як на псові [2, с. 189];
 Година платить, година тратить [2, с. 218];
 От суми да тюрми не зарекайся [2, с. 236];
 Старий знав, що в нього роботи – до сьомої суботи [2, с. 271];
 Добре діло втіха, коли ділові не поміха [2, с. 272];
 Дуба валить не буря, а червак ізсередина [2, с. 276];
 Світ сей стоїть догори дригом [2, с. 276];
 Рання пташка росу п'є, а пізня – слізки [2, с. 281];
 Тиха вода берег рве [2, с. 293];
 Скільки руками переносив землі, скільки перетовк каменя, скільки нарубав дерева – і все на вітер! [2, с. 301].

Вражає текст твору сентенціями-порадами, які належать різним героям. Ось деякі з них:

«Не бийся за високим результатом і не будь голодний грошей» [2, с. 140] – стрію Матію;

«Ніколи не клени інструменту і роботи, яку виконуєш. Бо робота – твоя доля. А долю не кленуть» [2, с. 140] – вуйкові Тимкові;

«Навчися це (музику співу драниць під дощем – С.Ж.) чути й любити – і легше тобі буде дихати...» [2, с. 141] – стрію Матію;

«Що наше життя – слід підкови на глинищі» [2, с. 146] – цигану-конокраду із Вишкова;

«Ми приходимо в цей світ, щоб служити. Служити комусь і чомусь. Хтось – Господу, хтось – людям, а хтось – ремеслу, мистецтвам, природі, родині. Всі ці служби рівно важливі» [2, с. 148] – вуйкові Тимкові;

«Пам'ятай: захист – теж боротьба, найчесніша і найважча. Хто добре захищається, перемагає того, хто зле нападає» [2, с. 153] – дідові Микулі.

«Денний сон короткий, зате шовком шитий» [2, с. 300] – Горяниніві.

«Поклади собі стовп уявний і зіприся на нього. Це важливіше, ніж упертися тілом. І твій недруг неодмінно відчує це осердя, збагне твою силу і здригнеться серцем. І ти вистоїш. Бо стійкий дух є твердішим за всі дерев'яні і кам'яні стовпи...» [2, с. 164] – дідові Микулі;

«Не приймай до серця забобон. Бо й він прийме тебе і полюбить» [2, с. 166] – вуйкові Тимкові;

«У рака біля води блищать очі, а у вільхи – листя» [2, с. 166] – Горянину; Вільха – дерево служіння [2, с. 167] – Старому;

«...Душу дерева треба вміти розгадати. Лишень не всякому це до снаги – аби свою розпізнав» [2, с. 167] – дідові Микулі, а через нього Горянину.

«...материна молитва із дна криниці виймає...» [2, с. 172] – Одоті, яка доглядала козу Горянина.

«Старий чоловік, як глина» – бабина приповідка [2, с. 174];

«Душа має чути грання світу. В цьому її радість, її покликання» [2, с. 176] – Горянин прочитав на одному з листків Тимкового дерева.

Вікторина за романом «Горянин. Води Господніх русел»

Яке ім'я мав Горянин?

(Павло. Василина писала, що... «хлопчик знайшовся, назвали так, як його – діда. Старий аж схопився біля листа – як? Так він давно не чув уголос свого імені. Вдома називали його старим, а інші – Горянином».)

Про чие кохання ширилася горами й долами легенда? Хто жив і дихав водно, «як шнурок і дучка, як палець і ніготь»?

(Про кохання Микули й Ружіки).

З яких країв привів собі дружину Микула й який посаг узяв за неї?

(З малярських країв. Закурений старий казан і чоботи жовтавої шкіри).

Хто Ружіці пошив чобітки і скільки вони коштували?

(Заїжджий румун. Теля, яке зросло на самому сіні і воді. За золоті шнурки чоботар узяв двох гусей, пару. Румун брав гроші не тільки за золоту роботу, але й за золоті слова).

У яких двох випадках (за словами Микули) верховинець стане на коліна?

(«...Щоб напитись з джерела і щоб зірвати квітку»).

До кого сам приходив живий світ, коли той вже не міг ходити?

(До Тимка).

Хто бачив, як чорна білиця з даху призьби опустила Тимкові в долоню горішок?

(Небіж, Горянин).

Хто помер в своїх яслах з притамованою посмішкою на тонких устах?

(Тимко).

Де і за яким заняттям «уснула» баба Ружіка?

(Баба Ружіка померла, «сидячи при дідовій могилі». «Сіяла баба матіолу, щоб йому там файно пахло вечорами...» Баба поховала діда і дочекалася сороковин, щоб відпровадити його душу, а дід, як кажуть у народі, забрав її до себе).

Хто жив – як дерево, посаджене тут (в горах – С.Ж.) кимось колись для чогось?

(Горянин).

Хто знав усі грибниці в окрузі, як свій двір, і вклонявся кожному грибові, а «білякові» – двічі?

(Горянин).

Хто вигоїв Горянина після того, як у нього влучила громовиця?

(Ріка і людина – вуйко Тимко).

Хто врятував ночви з Василюком і Петром у річці?

(Зрячий Камінь «штовхнув їх у рятівну заводь».

«То було щось нечуване, приявний сон. Камінь сміявся, а Калина плакала. Весь дикий розпач стівав з неї сльозами...»).

Хто цілу ніч замовляв кулі, змащуючи їх слиною, сечею і кров'ю з надрізаного зап'ястя, щоб вони не поціляли в тіло?

(Микула).

Кому снівся хліб і здавалося, що коли наїстися досхочу хліба, то нараз почне прибувати сила?

(Горяниніві).

Хто рубав дерево не з плеча, як інші, а з-над голови, і рубав стовбур по обидва боки, звільня похитуючи міцним станом?

(Дід Микула).

Кому належать слова?

«Натура людини – як дерево, з його корінням, плевом гілля і пописаною корою. А тінь від дерева – то оцінка її серед людей. Ми чомусь більше турбуємося про свою тінь. А насправді треба думати про дерево свого життя» [2, с. 56]. (Тимкові).

«Майстра вправи правлять» [2, с. 57].
(Микулі).

«Моя пам'ять не гірша за пам'ять твоєї води. А що така є – в цьому я не маю сумніву. Твоя протяжна рухлива плоть жива і вічна, не те що наша. І в твоєму плині замкнені образи перебігу часів і світів. Не раз я спостерігав, як ти вдивляєшся в знайомі дерева, під якими течеш, як проводжаш хмари, що плывуть твоєю посестрою – небесною рікою. Ти все бачиш, усе чуєш, усе знаєш» [2, с. 100].

(Горянину).

«Пам'ятай: захист – теж боротьба, найчесніша і найважча. Хто добре захищається, перемагає того, хто зле нападає...» [2, с. 153].

(Дідові Микулі).

«Гірка ваша правда солдатська, бо не належите ви своїй волі. Цісареві слуги єси, та коли ви падаєте зі смертним криком, Господь у скорботі простягає до вас перших руки...» [2, с. 158].

(Сербському священику).

«Не я вас убиваю, убиває вас гора, яку ви спотворили залізом, а тепер міритесь звоювати її смердючими руками! Я син гори, народжений нею і на ній приречений умерти. Не я вас нищу, а каміння, що є сльозами гори. Я теж камінь, і я в цьому боїщі буду останньою сльозою, в якій ви втопитеся» [2, с. 162].

(Микулі).

«Бувають щасні проміжки, коли зливаються в єдиному розумінні людина і природа, людина і час, людина і Бог» [2, с. 102].

(Горянину).

Чий це портрет?

«... високі зростом і коренасті, як в'язи по схилах, просторі в плечах, зі склепистими грудинами – це від свіжих, твердих «воздухів». Вони здебільшого чорняві або рудуваті, темноокі, сіроокі, з примруженою уважністю і лукавинкою у взорі, бровасті. Може, ці нарости – стрішки над очима для того, аби захистити очі від прямого сонця й дощу? Жилаві засмагли шиї відкриті. На обличчях дивно поєднані м'якість і рішучість, знятність, добродушність і вольовитість, смиренність серця і відвага дії» [2, с. 73].

(Горян).

–«Довготелесий, рукатий, гострий плечима, коліними і носом, наче витесаний із розколотої крокви. Сидів вовкувато обіч, заціпивши в собі злість. Зіниці його проти вогню блискали бритвами, відкрито кололи прийшлака» [2, с. 26].

(Штеньо).

«Чеберяла переломлена в попереку, як вербова ключка для відра. На тих, що стояли збоку, дивилася з-під руки.

...Руки зсихалися в зморщені пташині лапки, а кістки обличчя неначе обтяглися давнім пергаментом, як у всіх смуглих і худих жінок. Лише очі в косих прорізах волого блищали, як перестиглі вишні з-під листя.

Відай, не марно товклися монголи по Тисянській долині...» [2, с. 67, 69–70].

(Баби Ружіки).

«Біля кадуба під корчуватим ясенем сидів дід у довгій сірій сорочці. І обличчя його було сірим, і волосся, і босі ноги, що втопилися в кропиві. Лише очі світілися блиском мокрої сливи. Він не здивувався моїй появі» [2, с. 205].

(Старого монаха Іриня, що роками жив у горовому скиті).

«...називали грубим різником. Коротке руде волосся охоплювало його череп іржавим обручем. Мав відкоплену губу під кривими міцними зубами. «Цей може і дріт перекусити...» [2, с. 229].

(Доктора концтабору Аушвіца Кляубера).

«Кволий тільцем, зате головатий. Сама голова важила як тулуб. І ніс мав довгий, як три тижні. Може, за це й признали його жиди за свого [2, с. 214].

(Йонка – жидика, батька Горянина).

«Вона слухала мене спрагло і радо, хоч не все й розуміла. І сміялася, так заливчато сміялася! А коли я відходив – плакала. Очі, щойно повні сміху, заливалися сльозами. Я прибігав – і її очі знову радісно блищали, як промите скло. Як вона могла так мінятися, я не знаю» [2, с. 203].

(Матері отця Дем'яна).

Уроки позакласного читання в старших класах загальноосвітньої школи сприяють ознайомленню учнів із знаковими творами української літератури, розвитку культури мислення, зростанню інтелектуального потенціалу, формуванню національної свідомості нашої юні. Саме такі заняття збагачують емоційний світ старшокласників (відомо ж бо, що без емоцій не може бути людського шукання істини), розвивають естетичні смаки, образну пам'ять, уяву, художнє мислення.

Використання на уроках позакласного читання таких методів, як художнє малювання портретів, художнє читання, написання сценарію, інсценування, проблемні бесіди, вікторини поглиблюватимуть мистецькі знання учнів, допомагатимуть розвивати їхні творчі здібності.

А словесна, музична, живописна творчість – це завжди могутній стимул самовираження внутрішнього світу старшокласників, щасливий дар їхніх душ.

Література

1. Волошина Н.Й. Уроки позакласного читання у старших класах: Посібник для вчителя. – К.: Рад. шк., 1988. – 174 с.
2. Дочинець Мирослав. Горянин. Води Господніх русел. Роман. – Мукачево: «Карпатська вежа», 2013. – 311с.
3. Мирослав Дочинець: « У творчості мене цікавить не правда історії, а правда серця» (Запитував Сергій Козак) // Літературна Україна. – 2013. – №47 (5526). 5 грудня. – С. 10–11.
4. Кузан Василь. Старий і Ріка // Літературна Україна. – 2013. – №46 (5525). 28 листопада. – С. 7.

В статтю розкриваються особливості уроків внекласного читання на прикладі роману Мирослава Дочинця «Горець».

Ключевые слова: уроки внекласного читання, літературне образование, читательская конференция, художественная система, декодирование текста.

The article describes the features of the home reading lessons based on the novel by Miroslav Dochynets "Horyanyn".

Key words: home reading lessons, literary education, reading conference, art system, decoding of the text.